

др Коста Михаиловић,
професор Економског факултета у Београду
у пензији, редовни члан САНУ

СВОЈИНА И ЕФИКАСНОСТ

У овом чланку аутор покушава да докаже да се друштвеној својини мора прићи историјски и да њена ефикасност може бити оцењена једино у том контексту. Државна својина се показала погодном за покретање индустријализације Југославије и за обезбеђивање брзог развоја до средине шездесетих година. Такви резултати су постигнути и због промена у државној својини насталим услед захтева развоја. Утопијска филозофија тзв. договорне економије, која је доминирала од краја шездесетих до почетка осамдесетих година, представља изгубљено време у еволуцији друштвене својине. Тек крајем осамдесетих година актуелизира се питање претварања друштвене у државну својину, односно у државни, претежно акционарски капитал, што у тржишним условима обећава и већу ефикасност.

Својинско реструктурирање у Југославији подразумева и ослобађање од свих предрасуда према приватном сектору који у новим условима добија неограничене могућности развоја. Међутим, приватизација друштвене својине која се с тим у вези поставља, садржи, према аутору, и идеолошке побуде. Аутор упозорава на опасност од идеолошке заштите било ког облика својине који у тржишним условима мора потражити свој природан простор.

Кључне речи: Друштвена својина – Индустријализација – Договорна економија – Приватизација.

Питање својине дуго је било на маргинама проучавања привредног система. Велика је заслуга Ивана Максимовића што је својим радовима показао и доказао да се недоследности у том систему дугују несрећеним својинским односима. Супротно државним и идеолошким

опредељењима, он је упорно заступао став да својински односи морају постојати и да друштвена својина не може постићи иоле задовољавајућу ефикасност без одговорног титулара. Са таквим уверењем он је разобличавао утопијске темеље договорне економије, упорно захтевајући да се она напусти као основа привредног система. Критика ове Максимовићеве „неекономије“ не би била темељна ни делотворна без његових сопствених научних уверења заснованих на теоријским и емпиричким истраживањима. Та истраживања су му, уз то, помогла и у разјашњавању појмова и значења државне, друштвене, јавне и других видова својине. У том контексту он је не само отворио низ питања ефикасног коришћења друштвеног капитала, већ је и на нека од тих најважнијих питања дао промишљене одговоре.

Богат опус радова о својини, Ивана Максимовића ставља на најистакнутије место у југословенској економској литератури. Његове студије су, колико вредне по себи, толико и подстицајне за даља проучавања, промишљања и преиспитивања многих питања својине, што је од посебног значаја у времену када се у пракси догађају својинска реструктурирања. Овај прилог о својини и ефикасности управо је подстакнут садашњим збивањима у југословенској привреди.

УПРОШЋЕНЕ ОЦЕНЕ О ЕФИКАСНОСТИ

Крајем осамдесетих година међу југословенским економистима преовладава мишљење да је друштвена својина неефикасна, да је главни узрок привредне кризе и промашаја у стратегији развоја. Сагласно томе, приватизацији се придаје одлучујући значај за повећање ефикасности, излазак из кризе и пораст производње. Ово уверење не карактерише само економску мисао и лаичка размишљања, већ је постало и основна идеја водила Савезног извршног већа које приватизацију сматра предусловом стабилизације привреде и покретачем привредног развоја. Приватизација је тако постала лек за све привредне болести, као што је то некад било самоуправљање, а и неке друге мере којима се приписивала свемоћ у регулисању економских односа. Испуштањем из вида многих релевантних чињеница, оцена о неефикасности друштвене и ефикасности приватне својине недозвољено је упрошћена, што може навести на погрешне кораке у економској и развојној политици.

Иван Максимовић с разлогом упозорава „да има онолико концептуалних типова, парадигми друштвене својине колико има (или ће бити) развојних етапа социјализма у правцу њеног високог степена подруштвљености, развијености производних снага и капиталне zasiћености (сатурације)” (1). Изузимајући специфичну задружну

(1) Иван Максимовић, Социјализам између утопије и стварности, Центар за економска истраживања, Институт друштвених наука, Београд, стр. 104.

својину, државна својина се у социјалистичким земљама појавила не само као први, већ и до почетка актуелних реформи једини вид чисто друштвене својине. Као и остале социјалистичке земље, Југославија је стартовала са државном својином, па се поставља питање колико је привреда била ефикасна до средине шездесетих година, тачније речено – до преласка на несвојински концепт друштвене својине. Адекватан одговор на ово питање изискује уважавање и макроекономске ефикасности државне својине, функционалности ове својине у покретању и привременом одржавању динамике привредног раста. Због усредсређености на микроекономску ефикасност, њени макроаспекти се обично испуштају из вида.

За сваку неразвијену земљу, међу које се сврставала и Југославија, пробијање зачараног круга сиромаштва и покретање индустријализације представља најтежи економско-стратешки подухват. Искуство је показало да ни онај сасвим мали број неразвијених земаља Југоисточне Азије, који је успео да покрене индустријализацију, није могао да се ослања једино на иницијативу приватних предузетника и слободну игру снага тржишта. Иза тог развоја стајали су држава и економски стратеги са развојном политиком. Емпиричка испитивања после другог светског рата са више прецизности су утврдила праву природу тешкоћа на које наилази покретање индустријализације. Дошло се до сазнања да препреке развоју чине како ниска стопа акумулације, тако и њега уситњеност. Акумулација није располагала критичном масом за покретање индустријализације, док су, уз то, власници уситњене акумулације испољавали склоност за улагање у активности које уз максималну сигурност доносе највећу добит на кратак рок. Давање краткорочних новчаних позајмица са високом каматом, трговина пољопривредним производима која рачуна са сезонским разликама у ценама и изградња станова у градовима, по правилу, највише одговарају овим склоностима. Прерастање трговачког капитала у индустријски било је отежано и недостатком искуства у организацији и руковођењу индустријским предузећима, као и страхом од преузимања ризика.

Јапан је свакако знао за препреке ове врсте када је после Мејџи рестаурације наставио да у виду државног пореза убира раније феудалне доприносе у несмањеном износу, приступајући уз тако створену акумулацију оснивању државних индустријских предузећа. За оцену адекватности таквог поступка није битно што период државних предузећа није дуго трајао и што су ова предузећа имала губитке и продата у бесцење. Битно је да је у овој земљи схваћена важност убирања неопходне акумулације, њене концентрације и мобилности, као и значај који има добитак у времену, тиме што државна предузећа преузимају ризик пионира индустријализације, не очекујући да се трговачки или било који други капитал дуго преомишља да ли ће се одлучити за улагања у индустрију.

На аналоган начин се поставио и проблем индустријализације у Југославији, али су одговори на овај изазов били различити. После првог светског рата, привредни развој је уз царинску заштиту био препуштен приватној иницијативи која није успела да покрене и одржи задовољавајући темпо индустријализације, нити, мерено народним дохотком по становнику, да земљу извуче из привредне стагнације. Преузимањем одговорности за индустријализацију после другог светског рата, убирањем акумулације и њеном алокацијом у индустрију, али и у такве „економски непривлачне“ инвестиције од важности за читаву привреду, као што су енергетика и базна индустрија, држава је успела да да почетни импулс и одржи задовољавајући темпо индустријализације с одговарајућим променама у структури привреде и друштва.

Државна својина је у томе одиграла велику и позитивну улогу, било да је реч о убирању обима акумулације, било о могућности коришћења њене гранске и територијалне мобилности. Стопа раста друштвеног производа и запослености, као и квалитативни показатељи (раст продуктивности рада и ефикасности инвестиција) били су импресивни у периоду од 1952. до 1965. године. Ако је Југославија у том периоду имала једну од највиших стопа раста друштвеног производа по становнику у свету, то значи да је са државном својином постигла боље резултате него привреде земаља на одговарајућем нивоу развијености са приватном својином, као што су Грчка, Португалија и њима сличне земље. Према томе, државна својина је у датим историјским условима била несумњиво ефикасна, било да се посматра на основу резултата укупног развоја, било на основу инвестиционих улагања. Поређење са предратном Југославијом и са земљама са приватном својином то недвосмислено потврђује.

Ваља, међутим, имати у виду да резултати у раном послератном периоду добрим делом дугују променама државне својине током педесетих година. Могућност да државна предузећа самостално одлучују о производњи, као и да радници учествују у расподели дохотка, утицала је како на карактер својине, тако и на начин управљања. Државна својина је добијала нека обележја групне својине, што се нарочито изразило на расподели дохотка. Самосталност у наступу на тржишту и доношењу одлука о расподели подстакла је иницијативу као важног чиниоца повећања ефикасности на микронивоу. У томе је југословенска привреда постала супериорна у односу на привреде осталих социјалистичких земаља које су остале на првобитном концепту државне својине и управљања, занемарујући чињеницу да се са развојем привреде и карактер државне својине мора мењати. Са извршеним променама у југословенској привреди, успостављене су координација и иницијатива, планирање и тржиште, наравно тржиште робе, без тржишта капитала и радне снаге. Допринос ефикасности ове релативне институционалне равнотеже свакако је био велики у

периоду од 1952. до 1965. године. Планирање структуре инвестиција у том периоду било је нарочито успешно. Погрешне инвестиције готово да нису биле забележене, што је био важан чинилац ниског капиталног коефицијента. Истина, на ниском нивоу економске развијености могућност погрешака је релативно мала. Ефикасност привредног развоја, односно инвестиција, у овом периоду много дугује и томе што су чиниоци производње коришћени сразмерно њиховој расположивости.

ЗАСТОЈ У ЕВОЛУЦИЈИ ДРУШТВЕНЕ СВОЈИНЕ

Развој привреде је изискивао даље промене у својинској структури, као и еманципацију државне својине од административног управљања. Значајан број малих предузећа непотребно се нашао у државном сектору. Приватна својина у овим предузећима и раније се постављала као економски целисходна. На другој страни, све шири друштвена подела рада стварала је шансе за малу привреду, а тиме и за ширење простора за приватно власништво. Истовремено, државну својину је ваљало ослободити директних административних утицаја њеним претварањем у државни капитал. Организован претежно у акционарска друштва, државни капитал се не само ослобађа административног туторства, већ омогућава стварање мешовите својине, делотворну контролу над радом предузећа, позитивну селекцију кадрова, избор директора без административних утицаја и подизање управљања предузећима на виши професионални ниво. Једино тако организован, државни капитал, са профитом као циљем привредних активности, у потпуности је компатибилан тржишту.

Такав природни пут еволуције државне својине, с одговарајућим утицајем на промену привредног система у правцу јачања тржишта и успостављања економске политике са системом посредних мера, уз прелаз на индикативно планирање у мери у којој је то неопходно, био је пресечен договорном економијом која се определила за несвојински концепт друштвене својине. Лоша искуства југословенске привреде с овом утопијском економском филозофијом, добро су познавали и подробно анализирали југословенски економисти током последњих година. Не задржавајући се на тим искуствима, ваља подсетити да је несвојински карактер друштвене својине без одговарајућег титулара водио расипништву огромних размера. Расипништво је било утолико веће уколико је преокупација производњом уступала место опсесији за расподелом. Акумулација се убрзано топила преливањем у личне дохотке, сувише ниском амортизацијом, неплаћеном употребом друштвеног капитала, као и нижом каматном стопом за инвестиционе кредите од стопе инфлације. Да невоља буде већа, акумулација се смањивала у времену када се морала повећавати да би, ради одржавања задовољавајуће стопе раста производње, надокнадила опадање продуктивности рада и ефикасности инвестиција.

Несвојински карактер друштвене својине битно је утицао на неефикасност читавог привредног система. Договарање сваког са сваким неутралисало је план и тржиште, враћајући привређивање на натуралне облике. У недостатку координације проблеми су се згуснули на макроекономском нивоу. Опадање стопе раста друштвеног производа, акумулације, запослености и продуктивности рада, уз повећање дефицита платног биланса, задужења у иностранству и незапослености, јесу не само последице недовољне координације, већ и поуздани наговештаји кризе у осамдесетим годинама. Ове недаће на макроплану на много су се начина пренеле и на предузећа у којима, и без ових утицаја, није било довољно јаких мотива за повећање продуктивности рада. У условима друштвено нерегулисаних односа између акумулације и потрошње, снажно су се изразиле потрошачке склоности. Акумулација у предузећима је пала на веома низак ниво. Склоност да се ниска стопа раста продуктивности рада надокнади порастом цена, постајала је све наглашенија бржом инфлацијом.

Све ове појаве указују да је договорна економија, од краја шездесетих па све до осамдесетих година, створила микро и макро услове у којима је друштвена својина била крајње неефикасна. Уопштени закључци о неефикасности друштвене својине управо се изводе из искустава периода у којем је владала договорна економија у теорији и привредној пракси. Истина, постоје и утицаји неких хроничних слабости привредног система на снижење ефикасности у свим социјалистичким земљама и у свим периодима, који се неоправдано приписују слабостима државне својине. Реч је о недовољно разграниченим односима између економских захтева и социјалних обзира. Под снажним притиском незапослених долази до претерано великог запошљавања и стварања „технолошких вишкова”. Привредна предузећа се због тога добрим делом претварају у социјалне установе. Социјални обзири нису само снажни када је реч о запошљавању и устручавању да се отпусти сувишан број радника, већ и у толерисању недисциплине и некавалитетног рада, као и неоправдано створених губитака. Без економске принуде, а са снажном социјалном демагогијом, социјалистичке земље нису могле бити ефикасне. Приписивање ових слабости привредног система државној својини је пре свесна него несвесна замена тезе.

Период владавине договорне економије је изгубљено време у еволуцији државне својине и њеном структурном прилагођавању. Свака оцена ефикасности државне својине мора о томе водити рачуна. Савременим расправама о државној својини управо се намећу питања еволуције друштвене својине и њене компатибилности захтевима тржишта. Ако у тим расправама учествује много економиста, разлоге ваља тражити како у тежњи да се надокнади изгубљено време, тако и у теми која представља велики изазов у условима привредне реформе. С тим у вези искрсава неколико питања која ни у суженим оквирима овог рада не могу бити заобиђена.

ДРУШТВЕНА ИЛИ ДРЖАВНА СВОЈИНА?

Прво од тих питања односи се на природу друштвене својине која све до сада носи оптерећења несвојинских односа. Редефиниција друштвене својине у државну намеће се као целисходно решење. Ако та редифиниција има свој смисао у повећању ефикасности, морају се уважити особености привредних активности. Пре свега, изгледа да је конституисање јавне својине неизбежно за активности од посебног значаја за читаву привреду и друштво, као што су железнички, речни, ваздушни и поштански саобраћај или електропривреда. Држава би у овим предузећима имала пуне компетенције како у постављању директора, тако и у уређењу и других интерних односа, укључујући награђивање и успостављање механизма за ефикасно привређивање. Познато је да је јавна својина тако постављена и конкретизована и у најразвијенијим капиталистичким земљама и да, бар за сада, нико не помишља да мења било шта, изузев метода повећања продуктивности и снижења трошкова.

Другачију судбину морала би доживети предузећа у друштвеној својини која се излажу конкуренцији на тржишту. Друштвена својина би у том случају морала бити претворена у државну својину, тачније речено – у друштвени, претежно акцијски капитал, из разлога који су већ наведени у претходним излагањима. Ослонцем на привредни систем који не рачуна на хомогени доходак, предузеће са државним капиталом имало би титулара у функцији управних и пословодних органа који би се старали о акумулацији, проширењу предузећа и успешности текућег пословања. Радници би учествовали у састављању колективних уговора који би дефинисали услове рада и награђивања. Међутим, управљање укупном друштвеном имовином, подразумевајући под тим и коришћење свих права која произлазе из акција државних предузећа, мора се поверити посебном развојном фонду на нивоу Републике, који би био састављен од еминентних стручњака способних да на акционарским скупштинама оцене успешност пословања и дају корисне сугестије.

Овако постављена предузећа са државним капиталом стварају услове за ефикасно пословање и тржишно понашање. Истина, ове две тврдње оспоравају они економисти који једино у приватној својини виде могућност за ефикасно пословање предузећа и функционисање тржишта. Основа овог оспоравања лежи у априорном схватању да је приватна својина ефикасна и да је у сваком случају ефикаснија од друштвене својине. Ова, у основи идеолошка, претпоставка пре свега занемарије да се ефикасност у савременој привреди везује за управљање и пословање активностима које су у великој мери, а најчешће потпуно, одвојене од власника и поверене менаџерима, дакле високообразованим професионалцима без којих се савремена привреда не може замислити. Да је својина опредељујући чинилац ефикасности било би бесмислено

компаративно испитивање иначе неспорних разлика у ефикасности између најразвијенијих земаља, Јапана, Немачке, Француске, Велике Британије, а поготову разлика између ове групе и крајње нестабилних привреда земаља Јужне Америке. У свим поменутих земаљама приватна својина чини основу привредног система, што значи да разлике у ефикасности потичу од нивоа управљања и пословања.

Докази за ову тврдњу не морају се тражити даље од Југославије, у којој постоји велика разлика у ефикасности између предузећа са друштвеном својином у истој грани, на истом технолошком нивоу и у истим институционалним условима. Те разлике, које потичу од неуједначене ефикасности управљања и пословања, указују на огроман значај повећања броја способних и образованих менаџера у југословенској привреди.

Државна својина у виду акционарског капитала успоставља систем односа у којем предузећа имају стварну самосталност у доношењу свих одлука, поразумевајући под тим самосталност одлучивања о инвестицијама, производњи, наступу на свим тржиштима, избору управних и пословодних органа, као и контроли пословања од скупштине акционара. Сувишно је доказивати колико је битно другачија улога државе када се јавља у виду директног наредбодавца и контролора, од државе која може да утиче само као власник акција на скупштини акционара и то преко својих стручно компетентних представника. Организован у акционарска предузећа, друштвени капитал се налази у истом положају као и свако друго акционарско предузеће у капиталистичкој привреди. Ефикасност не зависи од тога што су у првом случају власници акција приватна лица, а у другом држава, већ од тога да ли су управљање и пословање подигнути на довољно висок ниво. Добра страна организовања друштвеног капитала у виду акција је у томе што допушта стварање мешовитих друштава са државом и приватницима као власницима акција. С dobrим разлозима се може претпоставити да овај вид мешовитог власништва може постати доминантан у југословенској привреди. Тиме би постале беспредметне било какве расправе о утицају својине на ефикасност.

Структурна прилагођавања подразумевају да облике својине на најбољи начин треба подредити захтевима ефикасности. Због тога не би ваљало примењивање схема за све ситуације и сва времена. У зависности од многих чинилаца и постојећа друштвена својина може постићи завидну ефикасност, како је то показао немали број предузећа. У таквим случајевима не би имало смисла инсистирати на својинском реструктурирању ако то предузећа не желе. Ко је у предузећу титулар друштвене својине, ко и како обезбеђује довољну акумулацију, и који је домет учешћа радника у расподели дохотка и колико су широка овлашћења директора – односи су који би морали бити регулисани општеважећим друштвеним нормама.

Својинска преструктурирања подразумевају напуштање свих идеолошких и других предрасуда према приватној својини, као и ослобођење задружне својине од бирократских притисака и надређености државних предузећа. Приватна својина је, истина, имала постојано место у Југославији, али је њен развој био спутаван озбиљним административним, економским и идеолошким ограничењима. Стога је простор за развој приватне својине сужен на активности мале по обиму, било да је реч о аграрном максимуму, било о могућностима запошљавања ограниченог броја радника у предузећима непољопривредних делатности. Уклањање свих ограничења за приватну својину је императиван захтев за сређивање друштвених односа и коришћење до сада недовољно коришћених могућности за привредни развој. Приватна својина у овом историјском тренутку има значајну улогу из два разлога. Прво, што би приватни сектор могао повећати ниску стопу акумулације у југословенској привреди, и друго, што му се отварају широке могућности улагања у све привредне активности, у чему улога малих предузећа нуди највеће шансе.

НА ТЕМУ О ПРИВАТИЗАЦИЈИ

Крајем осамдесетих година приватизација у Југославији је постала доминантна тема у теоријским расправама и привредној пракси. У тој опседнутости било је доста идеологије. На југословенском примеру показало се тачним да никада не постоји идеолошки вакуум. Напуштање идеолошке одбране друштвене својине прати снажна плина идеологије приватне својине која се а priori узима као ефикаснија. Идеологија приватне својине подразумева и потпуно слободно деловање снага тржишта, како је замишљено али не и остварено у XIX веку. Као да се заборавља да је све што се предлаже (приватна својина, слободно тржиште, маса ситних предузећа, страни капитал) постојало у Југославији, а не само да није покренуло развој, већ је уз економску стагнацију повећало социјалне напетости. Према томе, приватна својина и потпуна слобода тржишта су се већ опробали на југословенском простору.

Упркос томе што се није прилагођавала захтевима развоја и што се нашла у једном привредном систему који је недовољно инсистирао на принуди, друштвена својина је у послератном периоду извршила темељни преображај југословенске привреде. Подсетимо се да је друштвени производ по становнику, рачунат у сталним ценама, неколико пута увећан и да је у 1985. години по методологији УН достигао 4.830 долара по становнику (2). У раздобљу од 1948. до 1988.

(2) Душан Миљковић, *Превођење основних агрегата из привредних биланса Југославије према методологији УН*, СЗЗС и Економски институт, Београд, 1990.

године удео индустрије у формирању друштвеног производа је порастао са 18,8% на 49,3%. Број запослених повећао се са милион на близу седам милиона, односно са 103 у 1952. на 292 у 1988. години. Удео пољопривредног становништва опао је са 67% у 1948. на мање од 20% у 1981. години, односно са 10,6 на 4,4 милиона. Производња електричне енергије је порасла од 1,5 милијарди у 1947. на 80,7 милијарди киловата у 1987. години. После другог светског рата Југославију је прекрила мрежа модерних асфалтних путева и електрична мрежа све до сеоских насеља. Стамбена изградња омогућила је већини становника комфор који је пре рата био незамислив. Ако се томе додају промене у количини и структури исхране, као и то да сваки други запослени у Југославији има аутомобил, онда је неспорно да се привредни развој изразио и у повишењу стандарда живота. Међутим, неспорно је и то да би резултати били умногоме бољи уз мање друштвене трошкове, да се друштвена својина благовремено и на прави начин прилагођавала захтевима привредног развоја, да су приватној и задружној својини дате праве шансе, да није било идеолошких бесмислица у виду откупа и колективизације и да су после шездесетих година избегнути несрећан избор у стратегији развоја и мањкавости економске политике. Но и поред ових, свакако великих слабости, не може се оспорити да је Југославија у послератном периоду пребродила најтежу етапу привредног развоја. Како због тога, тако и због постигнутих резултата, нема места оцени да је читав послератни период био потпун економски промашај.

Идеологија у великој мери компромитује тезу о ефикасности приватне својине. Такво идеолошко предубеђење нема ослонаца ни у најразвијенијим земљама са стабилним привредама. У Немачкој годишње банкротира преко 16 хиљада предузећа, а у САД и преко 60 хиљада. Према томе, и приватна својина може бити неефикасна. Што се тиче југословенских услова, с разлогом се очекује да ће предузећа у приватној својини бити мање ефикасна него у развијеним земљама. Нетржишни услови утицали су на релативно низак ниво управљања и пословања не само у државним предузећима, већ и у предузећима у приватној својини. Полазећи од тога да и један и други облик својине могу бити и ефикасни и неефикасни, једино ће конкуренција у истим тржишним и другим условима пресудити ко је ефикаснији.

Будући да је друштвена својина попримила нека обележја групне својине, идеја да се друштвена имовина у потпуности или делимично расподели на раднике запослене у предузећу добила је снажну подршку чак и немалог броја економиста. Такво решење изгледа једноставно – друштвена имовина би се брзо приватизовала, док би радници као сувласници били заинтересованији за пораст продуктивности рада и капитала. Међутим, ово решење не значи ништа друго до расипање друштвене имовине коју су стварале генерације грађана. Вредност ове имовине достиже импозантну суму од 200 – 300 милијарди долара. Без пуне накнаде, свака приватизација се своди на поклон појединцима, а на то нико не би смео имати право. Државни капитал се може појављивати у физичком облику, као индустријски погон, као

неки други привредни објекат или, пак, у новчаном виду у банкама или посебном фонду. У случају укупне или делимичне продаје, друштвени капитал се не смањује већ се противвредност продатог мора исказати као новчани приход. Другачије речено, приватни капитал којим се купује део државног предузећа мора представљати додатни, свеж новац, док се том куповином друштвени капитал не смањује, већ само мења облик.

Очекивање да се приватизација друштвене својине може извршити брзо и лако, једна је од великих заблуда. Тешкоће, пре свега, произлазе из мале куповне снаге становништва. Могућа штедња за куповину акција за наредних неколико година не износи ни десети део вредности друштвене имовине. Изгледа да се у догледно време не може рачунати ни са већим учешћем страног капитала. Разлози се, пре свега, виде у нестабилној економској, а нарочито политичкој ситуацији, што свакако стоји, мада се прецењује и апсолутизира. Страном капиталу не смета нестабилна политичка ситуација када улаже у хотеле и изградњу робних кућа, нити када показује велики интерес за куповину добро уходаних и рентабилних предузећа. Покушај Швеђана да откупе предузеће „Типопластика“ из Горњег Милановца у великој мери показује склоности страног капитала у Југославији и земљама Источне Европе. Ове земље очекују да се страни предузетници ангажују са капиталом и знањем у предузећима која су запала у тешкоће. Међутим, страни предузетници избегавају таква предузећа и настоје да, у целини или делимично, купе она стабилна и добро уходана као што је то „Типопластика“. Сучељавање две опречне склоности веома је поучно. Шведски партнер је инсистирао на куповини читавог предузећа, док му је директор „Типопластике“ са чуђењем одговорио да не види разлог за продају једног високо рентабилног предузећа које има чврсто упориште на освојеном тржишту, дајући истовремено противпредлог, да се заједничким али додатним улагањима повећа производња и освоје нова тржишта. Овај противпредлог није прихваћен. У овим преговорима искрсло је и занимљиво питање шта је заправо предмет продаје, машине, зграде, земљиште, или пак тржиште за чије је освајање уложено много труда и капитала.

Расправе о приватизацији занемарују чињеницу да прелаз из једног облика својине у други, није везан за исту врсту тешкоћа. У случају преласка приватне својине у друштвену, тешкоће се готово и не осећају. Предузеће већ сутрадан може да несметано настави да ради. Другачије је са преласком друштвене својине у приватну. Тешкоће су огромне због промена које се догађају у унутрашњој организацији предузећа, систему руковођења, односима са радницима, као и спољним привредно-системским и правним условима које треба изменити или којима се ваља прилагодити. Стога своју потврду добија изрека да ако се једанпут од јаја направи кајгана, тешко је од кајгане поново направити јаје. Економске тешкоће приватизације показале су се великим и у земљама где удео друштвене својине није био значајан. О величини тих тешкоћа и потребном времену не брине довољно ни Савезно извршно веће, док

у економским расправама то питање није добило место које заслужује.

Када је реч о приватизацији, свако има у виду потпун или делимичан прелаз из једне у другу врсту својине, уз одговарајућу новчану накнаду. Међутим, у југословенској пракси појављују се и патолошки видови приватизације. Све је више случајева да појединци напуштају друштвена предузећа да би као приватници наставили да за свој рачун обављају посао који су радили у предузећу. Реч је, наравно, о добро уходаним пословима. Новопечени приватник ће са таквим послом бити ефикаснији од предузећа које се мора задовољити пословима који преостају. Патолошки облици приватизације могући су зато што не постоје законске и пословно-моралне норме које би онемогућиле злоупотребу пословних веза и тајни. Равнодушан однос према овим појавама указује на идејну дезоријентацију у периоду својинских реструктурирања.

Постоји консензус у мишљењу да равноправан третман друштвене и приватне својине у њиховој међусобној конкуренцији, представља оптимално решење у постојећим друштвеним условима. Имајући у виду ранија искуства, овакво опредељење звучи као нека врста гаранције приватном сектору да неће ни на који начин бити дискриминисан, а истовремено као опомена друштвеном сектору да не рачуна више на административну заштиту и економске погодности. Конкуренција једино омогућава да свако докаже своју ефикасност. Државна предузећа ће први пут бити изложена оштрој конкуренцији, што је више предност него недостатак. Свака неекономска подршка води опуштању и смањеној заинтересованости за повећањем ефикасности. Питање се при том пре поставља да ли ће у новим, тржишним условима државна предузећа успети да постигну равноправан положај са приватницима, него обрнуто. Државним предузећима ће у већој мери запасти „економски непривлачне инвестиције” са великим почетним улагањима и спорим активизационим периодом, које већ по том основу морају бити мање ефикасне од приватних предузећа која се са малим и уситњеним средствима оријентишу на активности које уз најмањи ризик доносе највећи профит на краatak рок, као што су угоститељство, трговина, ситна прерађивачка индустрија. Такве склоности приватника лако је утврдити у Југославији. Због тога је оправдано поставити питање да ли је конкуренција између државних и приватних предузећа реална ако се мимоилазе на тржишту, и како у таквим условима одмеравати ефикасност. Искуства Кине су показала да се приватна предузећа нису устручавала да се користе нелојалном конкуренцијом у њеним многобројним модалитетима, што државним предузећима није било доступно. Пример Кине управо је поучан по томе што је државни сектор запао у економски неповољнији положај од задружног и приватног, који су свесно или несвесно били фаворизовани већом економском самосталношћу.

ЗАКЉУЧАК

Лако је утврдити одређену сличност између национализације после другог светског рата и садашњих захтева за приватизацијом. Национализација је била брзоплета и у својој наглости ситничава, не заобилазећи ни активности мале по обиму, где самосталност и иницијатива приватника, уз одговорност сопственом имовином морају имати предност над државним управљањем таквим предузећима, што је подразумевало директивно постављање привредних задатака без правих информација о свим условима пословања и без могућности контроле да ли се постављени задаци спроводе на најбољи могући начин. Резултат такве непромишљености исказао се не само у ниској ефикасности малих предузећа, већ и у стварању препрека за развој приватног сектора. Није спорно да је национализација у Југославији добрим делом била инспирисана идеологијом да друштвена средства за производњу не доносе само социјалну правду, већ да су у свим случајевима ефикаснија.

Поставља се питање да ли се и у захтевима за приватизацијом крију непромишљености, исто тако инспирисане идеологијом која настоји да сузи оквире државне својине занемаријући захтеве ефикасности привређивања. Ова идеологија може бити утолико судбоноснија што су често на мети велика предузећа. Чини се нарочито опасним понављање раније праксе да једна мера решава све проблеме. Истичући приватизацију као главни циљ и као услов за успех привредне реформе, Савезно извршно веће управо тако поступа, не водећи рачуна о потребном времену, реалним могућностима приватника, а да се и не говори о опасностима да се у једном широко примењеном поступку направе грешке са далекосежним последицама по ефикасност и развој читаве привреде. Ништа мање није опасно ни да преокупација приватизацијом веже претерано велику пажњу и занемари актуелна питања управљања и пословања, чијим би унапређењем југословенска привреда могла постићи најбоље резултате. Стога би замена приоритета била више него пожељна – управљање и пословање предузећа поставити као битан услов повећања ефикасности и предузети све мере да се то свакодневно остварује. Свим врстама својине ваља препустити да у тржишним условима потраже свој природан простор. Но, ти услови не могу бити кројени по захтевима *laisser-faire*, уз пуну рехабилитацију невидљиве руке која на најбољи начин поставља сваку ствар на своје место. Ма колико да је тржиште једина разумна алтернатива, то никако не може бити тржиште како је замишљено у XIX веку, односно идеологија тржишта која произлази из идеологије приватне својине.

Погрешке национализације и погрешке приватизације, које се могу очекивати, своје корене имају у идеологијама. Због тога је неопходно да се привреда пре свега ослободи идеолошких предрасуда, што је битан предуслов да се дође до економски рационалних и ефикасних решења.

(Примљено 30.08.1990)

dr Kosta Mihailović,

Retired Professor of the Faculty of Economics in Belgrade

OWNERSHIP AND EFFICIENCY

Summary

This is an attempt to prove that social ownership should be approached in historical perspective, so that only in such a way its efficiency may be evaluated. Social ownership proved appropriate for initiating the industrialization of Yugoslavia, and to provide for its fast development until the mid-sixties. Such results have been achieved also due to the changes in state ownership in accordance with the requirements of development. The utopian philosophy of so-called „agreed” economy, which was dominant since the end of the sixties until the beginning of eighties, was but a lost time in the evolution of social ownership. Only by the end of the eighties the issue arose of transforming social ownership into state ownership, namely into the state, predominantly share holders capital – which in a market situation promised also greater efficiency.

Ownership restructuring in Yugoslavia presupposes also the liberation from all prejudices toward the private sector, which in new condition acquires unlimited possibilities of development. However, the privatization of social ownership which is now on the agenda contains, according to the author, also ideological motifs. The author warns against a danger of ideological protection of any kind of ownership, since all forms in the market situation should seek their natural scopes.

Key words: *Social ownership. – Industrialization. – „Agreed” economy. – Privatization.*

dr Kosta Mihailović,

Professeur à la Faculté économique de Belgrade

LA PROPRIÉTÉ ET L'EFFICACITÉ

Résumé

L'auteur essaie de prouver dans son article que la propriété sociale doit être abordée de manière historique et que c'est le seul contexte dans lequel son efficacité peut être évaluée. La propriété d'Etat s'est avérée appropriée pour lancer l'industrialisation en Yougoslavie et pour assurer le développement rapide du pays jusqu'au milieu des années 60. De tels résultats ont été réalisés aussi en raison des changements dans la propriété d'Etat conformément aux exigences du développement. La philosophie utopique de l'économie d'accord qui a dominé depuis la fin des années 60 jusqu'au début des années 80 est un temps perdu dans l'évolution de la propriété d'Etat. Ce n'est que vers la fin des années 80 qu'on actualise la question de la transformation de la propriété sociale en propriété d'Etat, c'est-à-dire en capital d'Etat, principalement par actions, ce qui, dans les conditions du marché, promet une plus grande efficacité.

La restructuration de la propriété en Yougoslavie implique aussi la libération de tous les préjugés envers le secteur privé qui obtient, dans ces nouvelles conditions, des possibilités illimitées de développement. Cependant, privatisation de la propriété d'Etat qui s'impose dans ce contexte contient, selon l'auteur, des motifs idéologiques aussi. L'auteur met en garde contre le danger que recèle la protection idéologique de quelque forme de propriété que ce soit, car ces formes doivent chercher leur propre espace dans les conditions du marché.

Mots clé: *Propriété sociale. – Industrialisation. – Economie d'accord. – Privatisation.*